

ÇAPEKİN “R.U.R” PYESİ İLƏ ANARIN “AĞ QOÇ VƏ QARA QOÇ” ROMANINDA İNSAN VƏ CƏMİYYƏT ANLAYIŞI

Açar sözlər: insan, cəmiyyət, texnika, robotlar, qoç, dünya

Key words: person, society, technique, robots, ram, world

Ключевые слова: человек, общество, техника, роботы, овен, мир

Cəmiyyətin həyatında elm və incəsənətin geniş vüsət alması ilə əlaqədar olaraq robotların daxili simasının təkamülü və onların funksional şəraitləri XIX-XX əsr bədii ədəbiyyatında ətraflı şəkildə tədqiq olunmağa başlayır. Mövcud mövzunun aktuallığı sosial robot texnikasının dərk edilməsi və inkişafı sahəsində bədii təcrübənin əhəmiyyətinə əsaslanır.

Məşhur çex yazıçısı K.Çapek 1920-ci ildə yazdığı R.U.R. adlı elmi-fantastik pyesdə ilk dəfə olaraq robot sözündən istifadə etmişdir. Daha sonra isə həmin söz bütün dünyaya yayılmışdır. Əsər bir çox dilə tərcümə olunmuş və müxtəlif ölkələrdə müvəffəqiyyətlə səhnəyə qoyulmuşdur.

XX əsrin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Çapek əsərlərində getdikcə “texnikalaşan” dünyaya qarşı çıxmış, utopikləşməyə mənfi münasibət bildirmişdir. Ədəbiyyata robot adamlar anlayışını gətirən yazıçı robot adamların inqilabçı birlik olaraq təşkilatlandığını və nəticədə isə öz sonlarını hazırladıqlarını bəyan etmişdir. Əsərlərinin əsas mövzusu texnikanı qəbul etməməsi və texnikanın insanın gələcəyini yox edəcəyi fikrini müdafiə etməsi olmuşdur.

“Rossumun universal robotları” dramında bəşəriyyətin mövcudluğu, kapitalist cəmiyyətdə texnikanın inkişafı kimi vacib məsələlər öz əksini tapır. “Etiraf edirəm ki, mənə bu pyesi yazmağa onun fabulası - xüsusilə iki akt təhrik etdi: başını yüksəklərə qaldıran bir qisim insanın öz ölümünü hazırlaması və insan qəhrəmanlığı – mənim sevimli ideyam. Həqiqətən, məhz bunlar mənə bu sujetə yönləndirdi” [4, 13].

Pyesin çətin tematikası orijinal formada ifadə edilmişdir. Janrına görə “R.U.R” sosial-fantastik əsərlər sırasına aid edilir və bu mövzu gələcəkdə Çapek yaradıcılığının əsas mövzusunə çevrilir.

Antikapitalist meyl pyesin mühüm cizgilərindəndir. Alim Rossum canlı materianın bütün keyfiyyətlərini özündə cəmləşdirən kimyəvi qovuşuq açır. Onun qohumu – mühəndis Rossum, biznesin məqsədini təqib edərək, süni insanların – robotların kütləvi istehsalına başlayır. Robotlar – iş üçün yaradılmış maşınlardır, onlar hissələrdən uzaqdır, lakin onlar hədsiz dərəcədə çalışa və böyük miqdarda mal istehsal edə bilirlər. Onların əməyi insan əməyindən çox sərfəlidir. Buna görə də, bütün dünyada sahibkarlar robotlara üz tutur, işçilər isə küçələrə atılır.

Müəllif pyesin qadın qəhrəmanı Yelena ilə sahibkarların hərəkətlərinə qəzəblənir, kapitalist cəmiyyətdə elmin pul əldə etmək üçün vasitəyə çevrilməsinə, mühüm elmi açılışların “istismar və zülm” üçün istifadə olunmasına mənfi fikir bildirir. Çapek burjua cəmiyyətinin labüd surətdə müharibə və böhranlar doğurdunu qeyd edir. Lakin, biz dramın şübhəsiz məziyyətləri ilə yanaşı, Çapekin dünyagörüşündə ziddiyyətlərin də şahidi oluruq.

Bir tərəfdən müəllif bəşəriyyətin dərrakəsinə, insanların yaradıcı bacarıqlarına, elm və texnikanın nailiyyətlərinə valeh olur və onları insanın əmək fəaliyyətinin, yaradılış bacarığının əsası kimi qəbul edir. Digər tərəfdən isə, Çapek hesab edir ki, “texnikalaşan dünya” insan təbiətində böhran cəmiyyətini xarakterizə edən təzadların təməlini qoyur. Lakin bəşər cəmiyyətində hər zaman ədalətsizlik və sosial zülm mövcud olacaq, çünki bu heç bir sosial quruluşdan deyil, məhz elə insanın özündən asılıdır. R.U.R pyesinin personajlarından biri deyir: “...Tarixin gedişi böyük idealları deyil, bütün namusluların, mötədil yırtıcıların, eqoist insancıqların kiçik tələblərini, yəni ümumilikdə hər şeyi müəyyənləşdirir” [3, 10]. Bu fikri Robot Damon qüvvələndirir: “İnsan kimi olmaq üçün öldürmək və hökm sürmək lazımdır” [3, 25].

Çapekin pyesində bəşəriyyət öz sonunu elə özü hazırlayır. Silahların idarə olunmasını öyrənmiş robotlar insanlara qarşı üsyan qaldırırlar. Dünya əhalisi tamamilə məhv olur. Lakin robotlarda insan şüuru formalaşır. Onlar yeni dövrün insanlarına çevrilir və bəşər tarixini davam etdirirlər. Beləliklə, dramda idealist cəmiyyətin formalaşması fikrinin toxumları səpilmiş olur.

İnsan və cəmiyyət problemi hər zaman yazıçıların bədii əsərlərinin əsas mövzusu olmuşdur. Bütün yazıçılar isə qələmə aldığı dövrün, mühitin ruhunu qoruyaraq bədii obraz, hadisə yarada bilmək iqtidarına malikdir. Dahi sənətkarlar əsərlərini tarixdən götürərsələr də, onları olduğu kimi deyil, öz yazıçı təxəyyülünü, sənətkarlıq imkanlarını əlavə etməklə, istədikləri şəkildə işləmişlər. Ustad sənətkarlar öz zamanının adamı olmaqla bərabər, gələcəyin də övladı ola, hər hansı bir əsərin sujetini arzuladığı şəkildə qura bilər. Anar da öz “Ağ qoç, qara qoç” əsərində real həyat hadisələrinə öz narazılığını bildirir, cəmiyyətdəki qeyri-bərabərlik, çəkişmə və didişmələrə görə mənsub olduğu millətin gələcəyindən narahatdır. Milli mənsubluğunu unutmayan, xalqına, millətinə və onun adət-ənənəsinə bağlı olan yazıçı arzuladığı xoşbəxt Azərbaycanın millətin birliyi ilə qurulacağına inanır. Əsərin adından da məlum olduğu kimi burada arzu edilənlər və arzuolunmayanlar birləşir. Mövcud həyat hadisələrinin gerçəkliklərini yazıçı görə biləcəyi və görmək istəmədiyi hadisələrin fonunda canlandırır. İki hissədən ibarət olan əsərin birinci hissəsində utopik, ikincisində isə antiutopik cəmiyyət hökm sürür.

Çapekin “R.U.R.” əsərində olduğu kimi burada da elm və texnikanın inkişafı diqqət mərkəzindədir. Ancaq Anar

Çapek kimi texnikalaşan dünyanın tamamilə insan məhvinə səbəb olacağına inanmır. Onun fikrincə, elmin, texnikanın, insan əqlinin və zəkasının ən yüksək mərhələsinə çatdığı zamanda həm “ağ qoç”, həm də “qara qoç” dünyasının, təsəvvür və arzularının formalaşması üçün hər cür şərait var. Ağ qoç xoşbəxt həyat, firəvan dünya, qara qoç isə bunun əksinə olaraq bədbəxt həyat, qaranlıq dünya rəmzidir. Anar belə qənaətə gəlir ki, utopik kimi görülən ağ qoç dünyası əslində reallaşa bilər və bu millətini, dövlətini sevən, öz kökünə sadıq qalan, vətənpərvər ziyalıların, həqiqi vətəndaşların əlindədir.

Əsərin baş qəhrəmanı Məlikməmmədli öz ölkəsində haqq-ədaləti bərqərar edən, özündən sonrakı azərbaycanlıların taleyini öz taleyi bilən, millətinin gələcəyinə xidmət edən ziyalı, Azərbaycanın uğurlarının qarçısı, tanınmış jurnalistdir. O, qaranlıq dünyanın çətinliklərini dəf edib firəvan günlərini yaşadığı üçün Allaha dua edir: "İlahi, bu günümüz üçün sənə min şükür. Bu xoşbəxtliyi xalqıma, dostlarıma, ailəmə çox görmə... Tarix boyu çox əzablara, məşəqqətlərə tuş olduq, ağır günlər yaşadığımız, öldü-qaldıyla üz-üzə durduq. Axır ki, iradəmizlə, ağılımızla, halal zəhmətimizlə ağ günə çıxdıq, bu günümüzü qazandıq. Bu günümüz sonsuza qədər davam etsin. Uca Tanrım. Amin"[1, 344].

Romanın ikinci hissəsi isə birinci hissə ilə ziddiyyət təşkil edən hadisə və epizodlarla zəngindir. Burada böyük güclərin iqtisadi maraqları nəticəsində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini itirərək üç zonaya bölünməsindən söhbət açılır. Romanda təsvir olunan birinci zonada hər şey dinə əsaslandırılmış, ikinci zonada kommunizmə uyğunlaşdırılmış, üçüncü zonada isə tamamilə müasirləşdirilmişdir. Yazıçı bu zonalar vasitəsilə Azərbaycanda olan ictimai, əxlaqi və mədəni dəyişikliklərə diqqət cəlb edir.

Yazıçı bildirir ki, ölkə bu vəziyyətə düşməzdən əvvəl xəbərdarlıqlar var idi. Lakin heç kəs buna əhəmiyyət vermirdi. Onun fikrincə bunun üçün siyasi şəxsiyyətlər, ziyalılar, jurnalistlər - hər kəs məsuliyyət daşıyır: "Sən ölkənin tanınmış ziyalısı idin, görmürdün ki, hadisələr hansı məcrada gedir?...Adamları ağıllarını başlarına yığmağa çağırıydın, deyəydin ki, qardaşlar, bunun axırı fəlakətdir, qandır, ölümdür, bir-birinizə qənim kəsilməyin, qardaş qanı tökməyin"[1, 382].

Bildirmək istəyirik ki, romanda ümitsizliyə varan pessimizmə baxmayaraq, müəllif insanları doğrunu yanlışdan seçməyi bacarmağa və sonra da seçilən yolu qorumağa dəvət edir.

Ədəbiyyat:

1. Anar. Əsərləri. IV cild. Bakı: Nurlan, 2004
2. İvan Klíma. Karel Čapek - Life and Work: Catbird Press, 2002
3. Karel Čapek. R.U.R. «Rosums Universal Robots. Praha», 1920
4. О. Малеви́ч. Реальность утопии (научная фантастика в чешской литературе 20-30-х годов). М.: Радуга, 1986

The conception person and society in the “R.U.R.”by K.Capek and “White ram, black ram” by Anar

Summary

The text is devoted to the analysis of the novel “White ram, black ram” of the famous Azerbaijani writer Anar, who is always guided by national roof and at the same time, the work of K. Capek “R.U.R.”, the famous Czech writer, who brought the notion «robot» into the language and became well-known all over the world. In the article we see the both writers' attitude to the conception of person and society and the search of the solution to this problem.

Понятие человека и общества в пьесе К.Чапек «Р.У.Р.» и в Анара романе «Белый овен, черный овен»

Резюме

Статья посвящается анализу романа «Белый овен, чёрный овен» знаменитого азербайджанского писателя Анара, который всегда в своих произведениях основывается на национальный корень и обосновался на пьесу «Р.У.Р.» чешского писателя К.Чапек, ставшего знаменитым внесением в язык понятия «робот». Здесь речь идёт об отношении обеих авторов на проблему человека и общества и о поисках путей решений этой проблемы.

Rəyçi: prof. E.Mehrəliyev